

הרב חיים טבסקי - ר"מ במכון

בענין חציצה בנטילת לולב ובטבילה

למדנו במסכת סוכה דף ל"ז אמר להו רבה להנהו מגדלי הושענא (אוגד לולבים - רש"י) דבי ריש גלותא: כי גדליתו הושענא דבי ריש גלותא שיירו ביה בית יד (תשאירו מקום חשוף בלולב מתחת לאגד ששם הנוטל יאחז בלולב) כי היכי דלא לניהוי חציצה. רבא אמר כל לנאותו אינו חוצץ.

ואמר רבה לא לינקוט אדם הושענא בסודרא דבעינא לקיחה תמה וליכא, ורבא אמר לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה.

הראשונים שמו לב לכך שרבה פסל נטילת הלולב כשהוא אוחז באגד מטעם חציצה, ואילו כשנוטל הלולב בסודר כרוך, הפסול הוא מתמת חסרון בלקיחה תמה. בתחילת העיון חשבתי ליישב, שבמקרה הראשון רבה מדבר אל מגדלי הושענא, ולכן אמר להם ההלכה בלשון פשוטה יותר, ולא התכוון לדין חציצה ממש, אלא שמתמת הצורך בלקיחה תמה, נמצא שהאגד מפריע לקיום המצוה ו"חוצץ", ובמאמר השני שרבה אמר בבית המדרש, נקט בלשון מדוייקת יותר "דבעינא לקיחה תמה". אבל הגישה הזאת מופרכת, שהרי בהמשך הסוגיא בעמוד ב' מצאנו "ואמר רבה לא לדוץ איניש לולבא בהושענא דדלמא נתרי טרפי והוי חציצה. כאן מדבר רבה בבית המדרש ובכל זאת הוא נוקט לשון חציצה!

דברי רש"י בסוגיא:

ד"ה שיירו ביה בית יד - מתחת לאגד שלא יקחנו במקום אגדו דקסבר אין האגד מן המצוה כרבנן דאמרי אין צריך אגד.

ד"ה דלא נהוי חציצה - בין יד להושענא ואין זה לקיחה.

ד"ה לא לינקוט איניש הושענא בסודרא - כשנוטלו לצאת בו לא יכרוך סודר שבין כתפיו על ידו ויאחז בו הלולב.

יש להבין בדברי רש"י שפסול "חציצה" במקרה האגד, ופסול "לקיחה תמה" במקרה הסודר, שניהם נובעים מחובת ה"לקיחה". ובאמת בהלכות הרי"ף הגירסא

בדברי רבה לגבי סודר היא "בעינן ולקחתם וליכא" ואינו מזכיר לקיחה תמה. גם בעמוד ב' בד"ה דלמא נטרי טרפי כתב רש"י: "הלולב משיר עלי ההדס והערבה ומשתיירין באגד וחוצצין בין מין למין ואינם אגודים ביחד להיות לקיחה אחת". שוב מצאנו זיקה בין לקיחה לחציצה.

אך יש לעיין במה שכתב רש"י בד"ה לא לינקוט - לא יכרוך סודר שבו כתפין על ידו. לאיזר צורך הדגיש רש"י שהסודר הוא פריט לבוש התלוי בין הכתפיים. אין לומר שרש"י בא לפרש מה זה סודר, שהרי עשרות פעמים מופיע לשון סודר בש"ס ובדברי רש"י, ואינו טורח להשמיענו מה זה סודר.¹ רק במסכת שבת דף קמז עמוד ב' מפרש רש"י ד"ה סכינתא - סודר גדול שתלוי בו בין כתפיו וראשו עטוף בו, וצריך עיון מאי שנא.

ונראה לומר שרש"י דייק מאד בלשונו להדגיש שבסוגייתנו מדובר בסודר שעודו עליו, זאת אומרת עודו תלוי בין כתפיו, ושהעובדה הזאת חשובה להבנת הענין. ניתן כמה דוגמאות להוכיח זאת.

1. בסוכה דף כו. מסבירה הגמרא את ההלכה (השנויה בברייתתה) שישן אדם תפילין בין שינת קבע בין שינת ארעי, שמדובר במקרה של פריס סודרא עליהו, וברש"י הניחם אצל מראשותיו (דלא נתנה תורה למלאכי השרת). אין צורך כאן להסביר מה זה סודר. ברור שאין הסודר עליו, אלא פרוס על התפילין סמוך לראש המטה בזמן שינה.
2. ברכות דף ה' עמוד ב' רש"י ד"ה ביר - וצר עצם פחות מכשעורה ממנו בסודרו לעגמת נפש - כאן רבי יוחנן נשא עצם קטן הבאה מבנו שמת, בסודרו. לכאורה הסודר בדרך כלל על ראשו, אבל אין זה מענינו של צערו של רבי יוחנן, ורש"י לא מזכיר את זה.
3. ברכות דף כ"ג עמוד ב' רש"י ד"ה אפרקסתיה - סודר של ראשו. הגמרא מסבירה שאם הזמין אותו סודר לצור בו (לעטוף בו) תפילין, וצר בו, אסור לצור בו מעות כי הוזמן הסודר לדבר שבקדושה. לכאורה הלכה זו קיימת כשאין בסודר על ראשו, אבל חשוב לציין שלסודר יש יתוד אחר, להיות על ראשו, ולכן אינו נתפס בקדושת התפילין אלא אם כן הזמין אותו לכך וגם צר בו התפילין.²
4. אבל במסכת שבת דף קמ"ד עמוד ב' מדובר בהוצאה מרשות לרשות. אסור לצאת לרשות הרבים עם סודר שבין כתפיו אלא אם הסודר קשור מלפניו, שמא יפול הסודר מראשו (רש"י ד"ה צריך לקשור). כאן ההלכה של הגמרא

1 גם במסכתנו, סוכה דף כ"ו. ברש"י ד"ה דפריס סודרא עליהו - הניחם אצל מראשותיו, אין הגדרה של סודר, כדלהלן.

2 כתב הבית יוסף באו"ח סימן מ"ב בשם המרדכי שצריך להזמינו לאותו דבר לעולם ואז נתפס בקדושה, ועיין בבאר היטב סימן מ"ב ס"ק י' שאם הוא כיס העשוי לתפילין יש הזמנה גם אם בדעתו לפנותו.

קיימת רק כשהסודר עליו.³ ניתן להבין שהאיסור לצאת עם הסודר שאינו קשור נובע מזה שסודר ניתן להשתמש בו לכל מיני צרכים, כמו שראינו, וכן בכל מקום קונים בסודר, וניתן להבין שסודר נחשב כמשאוי ולא כבגד. עוד עיין בכסף משנה על הרמב"ם פ"ט מהלכות שבת הלכה י"ט בהבדל בין טלית מקופלת לסודר מקופל.

5. ברכות דף כ"ד ע"ב רש"י ד"ה אפשר כדרכי יהודה - להבליע באפרקסותו - סודר שבראשו וכ"י - כאן מדובר בהבלעת רוקו בסודרו בעת התפילה ומציין רש"י שסודרו עליו.⁴

לסיכום, ניתן להבין שרש"י בא להדגיש שהסודר הכרוך על ידו של נוטל הלולב עדיין תלוי בין כתפיו (וכרוך ראש הסודר בתלוי לפניו) כי כך הסודר נחשב כחלק מלקיחה רגילה של הלולב, ודרכו בכך.

הריטבי"א (בשם רבינו הגדול, הלא הוא הרמב"ן) והר"ן באמת סוברים שלשון חציצה בסוגייתנו אינו מדויק. וכך כתבו בד"ה לא לינקוט איניש - וא"ת כיון דלא הוי לנאותו ליהוי חציצה? י"ל דאנן לית לן קרא לפסול חציצה בלולב ומאי דחיישינן ביה היינו משום דלא הוי לקיחה תמה. ומסקינן דכל לנאותו בטל לגבי לולב והרי הוא כאילו נוטל בו ממש. וכל שהוא טפל לידו בטל לגבי ידו, והרי הוא כאילו נוגע ממש ידו בלולב וכ"י אבל לאו משום חציצה ממש אתינא עלה, דלא פסלינן משום חציצה אלא היכא דאיכא קרא, כטבילה דכתיב ביה "ורחץ בשרו במים" שלא יהא דבר חוצץ, ובתפילין דכתיב "לך לאות" ולא לאחרים לאות עכ"ד.⁵

לכאורא יש בכל זאת זיקה בין דין לקיחה תמה לדין חציצה לפי דבריהם, שהרי כתבו "כאילו נוגע ממש ידו בלולב - משמע שיש כאן חובת מגע בין ידו ללולב, ומה איפה, ההבדל בין חובה זאת לחובת הנחת תפילין על זרועו? מלשון הריטבי"א אפשר לדייק שכשיש דין חציצה לא אומרים שהחציצה בטלה (לבשרו למשל) רק משום שבה לצורך אותו דבר. מסתבר שתכשיט על זרועו, גם אם בא לנאות ידו, נחשב

3 [ההערה כתובה במאמר]

4 וע"ע ברש"י שבת דף ט: ד"ה מעפורת ושבת דף ל"ח: ד"ה ולא יפקיענה בסודרין שברור שאין הסודר עליו, ורש"י לא מגדיר כלום במהותו של סודר.

5 בתשובות הרשב"א (המיוחסות לרמב"ן) סימן רל"ג סובר הרשב"א שיש פסול חציצה בתפילין של יד אבל לא בתפילין של ראש, ועיין שו"ע סימן כ"ז ס"י ד' שפסק כרא"ש, ובסעי' ב' מתיר להניח על בגד במקום אונס, ועיין שם במגן אברהם אם יש לחלק בזה בין יד לראש. ועיין ברש"י ערכין דף ג: ד"ה שלא יהא דבר חוצץ בין בגדי כהונה לבשרו - ותפילין על בשרו בעינן תחת בגדיו בקיבורת וכ"י - הרי תפילין של יד צריך להיות על בשר, ואילו בתפילין של ראש בזבחים דף י"ט דן רש"י על הנחת תפילין משום ייתור בגדים ע"ש רש"י ד"ה מהו שיחוצו, ובעמוד ב' שם רש"י ד"ה ששם מניח. נראה שאין לדון על תפילין של ראש משום חציצה ממש גם אם מונחים על החיץ אלא רק משום ייתור בגדים. לכן נראה שסובר רש"י כשיטת הרשב"א.

כחציצה בין תפילין לידו, אבל אין צורך להסיר טבעות למשל בטילת לולב.⁶ לכן מפרש רש"י שהסודר תלוי בין כתפיו בצורת מלבוש ונחשב כגופו בענין זה שאינן חוצץ בין ידו ללוב. ועוד, שהשימוש במלבוש נחשב דרך כבוד ולכן בצורה הזאת לקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, בניגוד לנטילת לולב בכלי בדף מ"ב עמוד א' שנחשב דרך בזיון. וכן יש להסביר בנוגע למה שכתוב בפסחים דף נ"ז ע"א בענין יששכר איש כפר ברקאי שכרך ידו בשיראי (משי, בד יקר או לפעמים בגד יקר - ע"י כתובות ס"ג: וקדושין ל"ב). ונחשב יששכר מבזה קדשים, למרות האיכות של הכריכה. כנראה שהבד שלא היה על גופו דרך מלבוש, נחשב כדרך בזיון.⁷ בעלי התוספות לא סברו שיש זיקה בין חציצה ללקיחה. בד"ה דבעינא לקיחה תמה וליכא כתבו התוספות שבמקרה של כרך בסודר ונטל לולב לא שייך פסול חציצה, והציעו שלש סיבות לכך. שתי הצעות הראשונות דחו ואילו השלישית קבלו:

1. חציצה שייך על גוף הלולב, אבל לא כשכורך דבר על ידו,⁸ אלא אם כן אינו בדרך כבוד כיששכר איש כפר ברקאי, כנ"ל שיטה זו דחו התוס' לפי שאינה מותאימה להמשך הסוגיא.
2. האגד נחשב חציצה היות שבא לצורך הלולב, אבל סודר אינו בא לצורך הלולב. תוס' דוחים סברא זו משום שכל שהתוספת נחוצה יותר ורצויה יותר, יש יותר להחשיבה כבטילה ואינה חוצצת, והביאו ראייה לכך ממס' יומא דף נ"ח ע"א ע"ש.
3. מסקנת התוספות היא שלא מדובר כאן בסודר הכרוך על ידו, אלא בסודר הכרוך על הלולב בצורה שהסודר יוצר בית יד (מקום אחיזה) למטה מהלולב והנוטל אותו בסודר שלא כנגד הלולב. בזאת אין הסודר נחשב כחציצה אלא כאמצעי לקיחה.

יש לנו לעיין איפה ביסוד סברת מחלוקת רש"י ותוספות אם הכורך סודר על ידו נחשב חציצה. ביסוד מחלוקת רש"י ותוספות בענין חציצה נראה שיש לעיין בסוגיא

6 עיין או"ח סיתרנ"א ע"י ז' ברמ"א דעות בזה.

7 בלאו הכי ניחא שכרך שיראי נחשב כחציצה בעבודה משום שצריכים לקיחה בגופו של כהן כמו שכתב רש"י שם בפסחים ד"ה כריך סודרא ע"ש, משא"כ בלולב שצריכים מעשה לקיחה אבל לאו דוקא גוף הנוטל, ודו"ק.

8 דוקא בדבר הכרוך על היד כתבו התוס' שלא שייך חציצה. לגבי דבר הדבוק ליד או כרוך על אצבעו כנראה אין הדין כן, שהרי בערובין דף ק"ג, תנן (ומובא בזבחים י"ט ע"א) כהן שלקה באצבעו כרוך עליה גמי במקדש ובגמרא שם ותיפיק ליה משום חציצה!! בשמאל אי נמי בימין ושלא במקום עבודה. מכאן ראייה נגד הסברו של הגאון רבי יוסף דב סולובייציק זצ"ל ברשימות שיעורים שנאמרו ע"י מרן רבנו יוסף דוב הלוי סולובייציק עמוד קע"ה, שבתיורו זה סברו התוס' שחציצה שייכת רק בחפצא של לולב ולא בגוף הנוטל, שא"כ למה להביא יששכר איש כפר ברקאי, הרי מוכח מהסוגיא בעירובין ובזבחים ששייך דין חציצה בעבודה על ידו של כהן. ואולי יש להסביר שבכרוך על ידו דומה לבגד, וסברת התוספות שאינו חוצץ בגלל שנחשב כמלבוש, והוכיחו מיששכר איש כפר ברקאי שגם בגד הכרוך על ידו חוצץ. ובאמת לפי מה שהסברנו יש לחלק בין כרך סודר, שזה מלבוש, לכרך שיראי, שאינו מלבוש.

במסכת סוכה דף ו' ע"ב (וכן בערובין דף ד':) שאמר רבי חייה בר אשי אמר רב שיעורין מחיצין וחציצין הלכה למשה מסיני י וכו' ובהמשך מקשה הגמרא חציצין דאורייתא ניהו דכתיב "ורחץ את בשרו במים"⁹ שלא יהא דבר תוצץ בינו לבין המים!! כי אתא הלכתא לשערו... שערו נמי דאורייתא דכתיב "ורחץ את בשרו במים" את הטפל לבשרו ומאי ניהו שערו!! כי אתא הלכתא לכדברי יצחק, דאמר רבי יצחק דבר תורה רובו ומקפיד עליו תוצץ ושאינו מקפיד עליו אינו תוצץ וגזרו על רובו שאינו מקפיד משום רובו המקפיד ועל מיעוט המקפיד משום רובו המקפיד, עד כאן הסוגיא. ופירש רש"י ד"ה רובו - רוב שערו מטונף בטיט או קשור אחת אחת ומקפיד עליו תוצץ, וכן בערובין דף ד': ד"ה רובו ובגדה דף ס"ז: ד"ה רובו כתב רש"י שמדובר בשערו.

כתבו התוספות בסוכה: ד"ה דבר תורה יש מפרשים דהכא איירי בשער אבל בבשר תוצץ אפילו מיעוט ואינו מקפיד ע"כ. וכן בערובין שם כתבו התוספות ד"ה דבר תורה שיטה זאת בשם רש"י בעצמו, זאת אומרת שהבינו מהעובדא שרש"י מעמיד דברי רבי יצחק בשערו, שבבשרו אין הדין כן, אלא תוצץ בכל שהוא, גם כשאינו מקפיד. והסביר המהרש"א שם בערובין ד"ה דבר תורה בא"ד דליכא לדיוקי אבל בשרו אפילו רובו שאינו מקפיד ומיעוט המקפיד תוצץ אבל מיעוט שאינו מקפיד אפילו בבשרו אינו תוצץ, דבדבר תורה ליכא ליפלוגי בהכי ע"כ.

ע"פ הבנה זאת ברש"י הקשו התוספות שתי קושיות עקריות:

1. הגמרא ביבמות דף ע"ח ע"א מביאה הלכה שנכרית מעוברת שנתגיירה, אין בנה צריך טבילה. כדי להסביר למה האם לא נחשבת כחציצה לגבי טבילת בנה מציעה הגמרא משום דברי רבי יצחק שאמר דבר תורה רק רובו ומקפיד עליו תוצץ, וודאי אין עובר זה מקפיד על אמו שחוצצת בפני המים, ולכן בטבילת גרים העמידו חכמים הלכה זו על דין תורה ואין כאן חציצה (רש"י). ודוחה הגמרא, והא אמר רב כהנה לא שנו אלא רובו, אבל כולו תוצץ. ועל זה הקשו התוספות, שלפי דברי רש"י ר' יצחק מדבר על שערו, אבל בבשרו הכל תוצץ, ואיך דימתה הגמרא דין טבילת העובר לדברי רבי יצחק.
 2. יש כמה סוגיות שנאמר בהן לגבי טבילת כלים שאם אינו מקפיד אין חציצה. אם דברי רבי יצחק נאמרו רק בשערו, אבל בבשרו - מיעוט שאינו מקפיד תוצץ, גם בכלים הדין יהיה כך.
- מחמת קושיות אלו הסיקו התוספות שדברי רבי יצחק נאמרו גם לגבי טבילת גופו

9 בסוכה ו: בתורה אור יש ציון לויקרא י"ד, ובערובין ד': ופסחים ק"ט. הציון הוא לויקרא ט"ו. ועיין במלבי"ם על ויקרא ט"ו; כ"ז (פרשת מצורע סימן קנ"א) שמעיר שבספר ויקרא כתוב כל פעם ורחץ במים תוצץ משמנה פעמים שכתוב ורחץ בשרו (או "את בשרו" או "את כל בשרו") במים וכולם לדרשה. והוא מחשיב ויקרא ט"ז פסוק ד' "ורחץ במים את בשרו" כמקור לדרשה זו, ומביא פרק ט"ז פסוק כ"ו או כ"ח, שבשניהם כתוב "יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים" להקיש בגדיו לבשרו שגם בטבילת כלים חציצה פוסלת את הטבילה.

של אדם, וכלים, ודין תורה בכל הטבילות אין דין חציצה אלא אם כן חוצץ ברוב הדבר שנטבל, אם מקפיד על החציצה.¹⁰

הריטבי"א שם בערובין ד"ה כי איצטריך הביא דברי התוספות ובסוף דבריו כתב אבל נראה שלא נתכוון רש"י לכך אלא לאשמעינן דבשערו לבד משערין ברוב ומיעוט ואין צריך לשער ברוב הגוף והשער וכדעת הגאונים ז"ל¹¹ ושלא כדברי הרמב"ם ז"ל שמשערין הגוף והשער ביחד שאין השער גוף בפני עצמו ע"כ לשון הריטבי"א.

קשה לקבל דברי הריטבי"א, שהרי רש"י מפרש את דברי רבי יצחק על שערו של פעמים, ואין רמז בדבריו שדבר גם על גופו. ולפי גירסת רש"י בסוגיא¹² הגמרא לא חזרה מההנחה שההלכה נאמרה בשער לבד. עוד נקודה שצריכה עיון בדברי רש"י בערובין ד"ה ואינו, מקפיד עליו. הוי כגופו, ואע"ג דהוי רובו לא חיץ. וכן בסוכה ד"ה אין מקפיד עליו - הוי ליה כגופיה הואיל ואין סופו ליטלו ובטיל לגביה ולא חיץ. רק בנדה דף ס"ז: לא מסביר רש"י סברה זו, ששם הסוגיא עוסקת רק בחילוק בין רוב למיעוט¹³ למה טורח רש"י להסביר שדברי רבי יצחק המבוססים על הלכה למשה מסיני, יש בהם סברה? בדרך כלל הלכה למשה מסיני בא לאפוקי מסברה ובכל מקרה אינה דורשת הסבר נוסף.¹⁴ יתר על כן, הרי סברתנו של רש"י, שדבר שאינו עומד לינטל בטל, הרי היא קיימת במקומות אחרים. למשל בסוכה דף ג' ע"ב איתא - היתה גבוה מעשרים אמה ובא למעשה בכרים וכסתות לא הוי מיעוט ואע"ג דבטלינה, לכולהו (ימי התג) משום דבטלה דעת אצל כל אדם. תבן ובטלו וכל שכן

- 10 בדקדוקי סופרים הגירסא בסוגיא היא "אלא כי אתאי הלכתא כדרבי יצחק". לפי הגירסא עם "אלא" הסוגיא חוזרת מהזעה שההלכה למשה מסיני עוסקת בשער בלבד. אבל לפי גירסת רש"י, אין חזרה מההנחה שמדובר בשער. ועיין עוד בבירור הלכה על סוכה דף ו. ציון ט. בהבדלים בין הגירסאות.
- 11 בשאלות ותשובות בגדי ישע לר' שמואל הלוי בן יוסף, מו"צ ודין בביאלסטוק (1844) בסימן כ"ג מביא ארבע שיטות בדברי רבי יצחק.
- א. שיטת הגאונים, מובא ברמב"ם פ"ב הלכות מקואות הל' ט"ו, וכן הסכים הראב"ד, דשער נידון לעצמו ואם יש חציצה ברוב שער או רוב בשר הוי חציצה.
- ב. שיטת הרמב"ם שהשער והגוף נידונים ביחד ואם יש חציצה בשיעור רוב הגוף והשער חוצצת, אבל רוב השער לבד, לא.
- ג. שיטת רש"י שבשער רוב ומקפיד חוצץ, ובבשר אפילו מיעוט שאינו מקפיד חוצץ.
- ד. שיטת ר' אליעזר ממץ בספר יראים סימן קצ"ב (ובדפוס וילנא ע"פ כתב יד מספרית פאריז סימן כ"ו) בשער אפילו שעה אחת קשורה חוצצת, והלכה נאמרה רק בגופו. (באמת השיטה הרביעית מופיעה שם בספר היראים בסוף סימן כ"ו, בדפוס וילנא דף 64) אבל לא ברור מלשונו אם הביא ההלכה שנימא אחת קשורה חוצצת מדין תורה או רק לאחר תקנת חכמים.
- 12 עיין לעיל הערה 10.
- 13 לגבי טבילת כלים עיין שבת קי"ד ע"א רש"י ד"ה חוצץ וזבחים דף ד"ה ע"ב ד"ה, ואם שבת הוא, רש"י מביא דין הקפדה ככלל בכל הטבילות, בלי מקור או טעם.
- 14 עיין פסחים דף ל"ח ע"ב בסוף העמוד ורש"י שם ד"ה ואיכא דאמרי.

עפר ובטלו הוי מיעוט. תבן ואין עתיד לפנותו ועפר סתם מחלוקת רבי יוסי ורבנן וכו'. ומוסבר שם ברש"י שכל דבר שאין עתיד לפנותו משם בטיל ליה לגבי ביתו ונחשב כחלק מביתו למעט שיעור חלל הבית. וכן בפסחים דף מ"ה ע"א בצק שבסדקי עריבה במקום העשוי לחזק אינו חוצץ (בטבילת העריבה) ואינו חייב לבער (משום חמץ בפסח).

לכן נראה לומר בדברי רש"י, שהלכה למשה מסיני נאמרה בשער לגבי רוב ומיעוט, שבשער אין מיעוט שער מטונף חוצץ, ובבשרו וכלים גם מיעוט חוצץ. אבל דין הקפדה שייך בכל סוג של חציצה, זאת אומרת מדין תורה כל חציצה שאינו מקפיד עליה בטלה ואינה תוצאת בין בשער, בין בגוף, בין בכלים.

מצאנו פירוש זה בדברי רבי יצחק בתוספות רי"ד מהדורא תליתאה (שלישית) למסכת ערובין וכך לשונו: דבר תורה רובו ומקפיד עליו. חוצץ - פי' קל הוא שער מן הבשר שהבשר בכל שהוא ומקפיד עליו חוצץ, והשער אינו חוצץ עד שיהא רובו ומקפיד עליו, ע"כ.

אם נניח שדברי התוספות רי"ד משקפים כוונתו של רש"י, ממילא מתורצות קושיות התוספות. הגמרא ביבמות הביאה את דברי רבי יצחק בנוגע לנכרית מעוברת שנתגיירה, כי אין הולד מקפיד על אמו שחוצצת עליו, וסברה זו קיימת גם בטבילת גופו, ודברי רבי יצחק בוודאי שייכים למקרה זה. כמו כן הסוגיות העוסקות בטבילת כלים אינן מפריעות לרש"י, שגם לרש"י חציצה שאינו מקפיד עליה אינה תוצאת בכלים.¹⁵

יוצא איפה שדברי המהרש"א בביאור התוספות שמדין תורה אין לחלק בין מיעוט לאינו מקפיד, אינם מקובלים על רש"י והתוספות רי"ד. בלי הלכה למשה מסיני, אנו פוסלים טבילה בחציצה כל שהיא, ומכח הלכה למשה מסיני מקילים בשער, ובבשרו נשארה ההלכה שמיעוט חוצץ. אבל החילוק בין מקפיד לשאינו מקפיד מסתבר הוא, ותופס בכל טבילה.

כאן יש לחקור בעצם דין חציצה. האם פסול חציצה נובע מכך שאין המים נוגעים ורוחצים בכל בשרו, היינו דחציצה היא הפרעה במגע בין מים לגוף, אי שמא פסול חציצה נובע מתוספת גוף זר לגוף הטובל. לשון הרמב"ם פי"א הלכות מקואות ה"ל ז': כל הטובל צריך שיטבול כל גופו כשהוא ערום בבת אחת. ואם היה בעל שער יטבול כל שער ראשו והרי הוא כגופו דין תורה. וכל הטמאים שטבלו בבגדיהם עלתה להם טבילה מפני שהמים באים בהם אינם חוצצים. ושם ה"ל י"ב: אחד האדם ואחד הכלים לא יהא דבר חוצץ בינם ובין המים. משמע מדברי הרמב"ם שישזוד דין חציצה הוא ההפרעה במגע בין מים לגוף. אמנם הזכיר הרמב"ם שיהיה ערום, אבל כנראה זה לכתחילה, וכל שהמים נוגעים לגוף עלתה הטבילה. אבל נראה שלרבותיו של רש"י היתה שיטה אחרת. במסכת שבת דף נ"ז, ברש"י ד"ה

15 כדלעיל הערה [13].

הא נמי אריג הוא¹⁶ מביא רש"י דברי רבותיו שתיכי חלילתא (רשותות של חוטיין חלולות ועגולות שאשה קולעת בהם שערות) של אריג, למרות שהמים עולים בהם, אם החוטים מטונפים הם חוצצים בטבילה "כדקיימא לן רוב ומקפיד עליו חוצץ". רש"י בעצמו מקשה על רבותיו, שהרי כל המים עולים בו ואיך שייך כאן פסול חציצה, ומפרש רש"י את הגמרא באופן אחר, שבתלילתא מטונף אסור לאשה לצאת בו בשבת שמא תסירו משערה ותטלטל ד' אמות ברשות הרבים. משמע שלדעת רבותיו של רש"י עצם ההקפדה (בגלל הטינוף) הופכת את החוטים לתוספת בלתי רצויה על שערה של האשה, ואין לטבול עם תוספת על הגוף.¹⁷ לעומתם, רש"י סובר שאם המים עולים בחוטים נוגעים בגוף, הגוף ערום ובלי תוספת ביחס למים ומה איכפת לי הקפדתו. [18]

מכל מקום, נראה לומר שאם יסוד דין חציצה הוא הפרעה במגע בין מים לגוף, צדקו דברי המהרש"א שאין לחלק בין אינו מקפיד למיעוטו; בשני המקרים המים אינם נוגעים בגופו וצריכים הלכה למשה מסיני להכשיר הטבילה. אבל אם היסוד של חציצה הוא תוספת לגופו, הרי צריכים לדון על אינו מקפיד כמו בכל התורה כולה שתוספת שאינו מקפיד עליה בטלה לגוף הדבר, והלכה זו קיימת בין בבשרו בין בשערו, למרות שההלכה למשה מסיני שרובו חוצץ נאמרה רק בשערו, ובבשרו אפילו מיעוט המקפיד חוצץ. [19]

מכאן נחזור לסוכה דף ל"ז. לרש"י יש זיקה בין פסול חציצה ובין כל מקום שיש פסול בתוספת זרה לגוף מסויים, ולכן רש"י מפרש דין לקיחה, המחייב נטילת לולב בלי תוספת (אגד) במעשה הנטילה, וגם נטילה על ידי ידו בלבד, בלי תוספת בלתי ראויה (דרך בזיון) לידו. לפי רבא, אגד אינו חוצץ כי האגד לא נחשב תוספת כיון שהוא בא לצורך הלולב, לנאותו. סודר אינו חוצץ כשכרוך על ידו משום שסודר עומד מוכן לכל צרכי גופו, ואינו נחשב גוף זר כשמדובר בפעולת גופו של האדם. התוספות רואים יסוד דין חציצה כהפרעה במגע, ולכן מפרשים לקיחה על ידי דבר אחר כאמצעי של לקיחה, שבא לאפשר את הלקיחה על ידי חיבור בין היד ללולב, ולכן אין לראותו כהפרעה וחציצה.

16 תודתי ניתנת לידידי הרב אברהם נחשון שהסב תשומת לבי לשיטה זו.

17 מזה שרבותיו של רש"י מזכירים רוב ומקפיד על השער לבד, משמע שסוברים כדעת הגאונים, ולא כרמב"ם. ראה הערה 11. רש"י אינו חולק עליהם בנקודה זו, וזה מתאים לדעת הריטב"א בהבנת רש"י שהבאנו לעיל.

הבית יוסף הביא דברי רש"י ורבותיו ביו"ד סימן קצ"ח ד"ה והא דמוטי צמר, ומביא עוד בשם הרא"ש שאם החוטיין מלוכלכים אסור לטבול בהם שמא בעליה כן המקוה תתכלך האשה. והביי פירש דברי הרא"ש שלפי צד אחד בגמרא הקפדת האשה (שמא תתכלך) הופכת החוטים לחציצה גם אם עולים בהם המים, עיין בפתחי תשובה ס"ק ד'.

והביי מציע פרוש אחר בדברי רבותיו של רש"י, שאם החוטים מטונפים, הם מתחזקים והמים לא עולים בהם במצב הזה.

ועיין עוד ערוך השולחן סימן קצ"ח ס"ק י"ד - י"ח.

בשו"ת שבות יעקב חלק א' סימן ס"ט כתב וז"ל:

"צריך לי עיון על מה שפסק בשו"ע בהל' נדה ס"י קצ"ח סעי' י"ז בהג"ה והוא מדברי רבינו ירוחם הובא בב"י שם, וכן מי שאומנותו להיות שוחט או קצב וידיו תמיד מלוכלכות בדם אינו חוצץ שרוב בני אומנות זו אינם מקפידים. וקשה, דהא איתא בפסחים ס"פ תמיד נשחט דף ס"ח ע"ב ובזבחים דף ל"ה ע"א שבת הוא לבני אהרן שילכו עד ארכובותיהם בדם. ומקשה הש"ס והא קהוי חציצה ומשני לת הוא ואינו חוצץ משמע דאי יבש הוא אף שאומנותם בכך ושבת הוא להם מכל מקום מקפידין על זה וחוצצים"

השבות יעקב נסה להסביר שיש חילוק בין שני המקרים, שלגבי הכהנים רק דם לת אינו חוצץ, ודחה כל התירוצים, עד שבסוף דבריו שם כתב: "גם בהלכות קטנות סימן כ' ראיתי שפסק דמוהל שנתייבש דם המילה על ידו אינו חוצץ בנטילה מהא דאמרין שבת הוא לבני אהרן וכו' הכי נמי י"ל שבת הוא למוהל שיהא ידיו צבועות בדם מילה ואידי דחביב אינו מקפיד עליו ואינו חוצץ עכ"ל ולא ידעתי איך נעלמה ממנו סוגיא דש"ס שם במקומו שגם בבני אהרן הוי חציצה אם הוא יבש. עיין ברמב"ם פ"ה מהלכות ביאת מקדש, ובטור וב"י ביו"ד ס"י קצ"ח מבואר דכל דהוי חציצה לענין טבילה הוי גם כן חציצה גבי כהנים דשווים הם וצ"ע." עד כאן לשון השבות יעקב.

לפי דברינו לעיל אין כאן קושיא כלל, שהרי כל דין אינו מקפיד שייך כאשר הדבר שאינו מקפיד עליו בטל לגבי גופו. זה ודאי שייך במוהל או שוחט שידיה מלוכלכות בדם, גם כשהדם יבש. אבל הדם שעל רצפת העזרה, למרות שהכהנים אינם מקפידים עליו, הרי אינו בטל כלל, לא לגוף הכהנים, שאינו דבוק לגופן, ולא לרצפה, שסופו לינטל, אלא אם כן הדם לת ואז נמס ונחשב כאינו, אבל כל שיבש אינו בטל בכגון זה.

